

הזמנת וטרינר נכרי בשבת*

ראשי פרקים:

- א. היתר איסור דרבנן במקרה של 'צער בעלי חיים'
- ב. אמירה לגוי במקרה של צער בעלי חיים
- ג. מעמדם ההלכתי של הפועלים הזרים
- ד. טלפון נייד
- ה. מסקנה

אחת השאלות שיש לדון בהן בנושא הטיפול בבעלי חיים בשבת היא: האם מותר לומר לעובד גוי לקרוא לוטרין או לטכנאי גויים בשבת, במקרה של 'צער בעלי חיים'?

א. היתר איסורי דרבנן במקרה של 'צער בעלי חיים'

בגמרא (שבת קכח ע"ב) נאמר:

בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה מיתבי בהמה שנפלה לאמת המים עושה לה פרנסה במקומה בשביל שלא תמות פרנסה אין כרים וכסתות לא, לא קשיא הא דאפשר בפרנסה הא דאי אפשר בפרנסה אפשר בפרנסה אין ואי לא מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה והא קא מבטל כלי מהיכנו סבר מבטל כלי מהיכנו דרבנן צער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן.

הנחת היסוד של הגמרא היא, שאיסור 'צער בעלי חיים' הוא מן התורה. דבר זה נלמד מהגמרא (ב"מ, לב ע"ב): 'אמר רבא מדברי שניהם נלמד צער בעלי חיים דאורייתא'. מבינה הגמרא שבמקרים שיש בהם 'צער בעלי חיים', ניתן להתיר איסור דרבנן של 'ביטול כלי מהיכנו', מפני איסור 'צער בעלי חיים'.

נשאלת השאלה: האם היתר זה נוגע לכל איסורי דרבנן, או שמא נוגע רק לאיסור 'ביטול כלי מהיכנו'? או במילים אחרות: האם מותר לעשות פעולות נוספות שאסורות מדרבנן עבור הבהמה, כגון טלטולה במקרה שהכרים והכסתות לא יועילו, על מנת להוציאה מהמים?

הראשונים נחלקו בשאלה זו; לדעת הרמב"ם (הל' שבת, פכ"ה הכ"ו), אין לטלטל את הבהמה בידיו על מנת להוציאה; אף על פי שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכו לבור לתוך המים מפני צער בעלי חיים לא גזרו, ואסור להעלותה בידיו. אולם לדעת ריא"ז (שבת, נא ע"א, בדפי הרי"ף, אות ג) מותר לטלטלה בידיים: ומז"ה אומר שאם א"א ע"י כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים שצער בעלי חיים איסורו מן התורה והתירו איסור של דברי סופרים מפני איסור של תורה.

האחרונים הסתפקו בשאלה, מדוע חילק הרמב"ם בין איסור דרבנן של 'ביטול כלי' והתירו, לאיסור

*פורסם לראשונה בקובץ "אמונת עתיד", גליון 90.

1. וכן מוכח מהגמרא (שבת, קנד ע"ב) בנוגע לחמורו של רבן גמליאל, שמסקנת הגמרא היא שהיה לו לסייע לה, משום ש'צער בעלי חיים' הוא מהתורה.

דרבנן של טלטול הבהמה (מוקצה), ואותו לא התיר.

המג"א (סי' שה ס"ק יא) ביאר בדעת הרמב"ם, שאין לדמות איסורי דרבנן זה לזה, משום שאין אנו יודעים מדוע גזרו חז"ל על כל איסור: כתב הרמב"ם אסור להעלותה בידים ומשמע דאע"ג דאיכא צער ב"ח אסור דאין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה דיש דברים שהעמידו אפי' במקום כרת, ופשוט דמותר לומר לעכו"ם להעלותה.

למעשה כתב 'אשל אברהם' (סי' שח ס"ק א), שבמקרה שלא ניתן בו לסייע באופן אחר, מותר לעשות מעשה בידים, משום ש'צער בעלי חיים דאורייתא' ואין לחוש לשבות, כדעת ריא"ז. כן סובר החזו"א (מח, ז), שלהלכה ניתן להקל, כדעת ריא"ז.

לדעת 'הר צבי' (או"ח, ח"א סימן רה) במקרה שבו ישנם בעלי חיים שמזיקים אחד לשני, מותר לטלטל את בעלי החיים, על מנת להציל אותם מהנזק. לדעתו יש לנקוט כדעת ריא"ז, ואף את דעת הרמב"ם ניתן לבאר בשני אופנים: א. איסור הטלטול בידים הוא כשישנה אפשרות לטלטול על ידי כרים וכסתות. ב. אף לדעת המג"א, האיסור הוא בהעלאת הבהמה ולא בטלטולה. וכן הוא סובר בסוף חלק א' (חלק שבותים), שבמקרה שבו ולד מת בהמלטה, מותר לטלטלו על מנת להציל את אימו הבהמה, וכן בנוגע להאכלת יונים.

על כן, במקרים שבהם מדובר באיסור דרבנן, ניתן להקל כריא"ז, כפי שסוברים 'אשל אברהם', החזו"א והרב פרנק.

ב. אמירה לגוי במקרה של צער בעלי חיים

על פי הגמרא שראינו לעיל, התיר המהר"ם מרוטנבורג² לישראל לומר לגוי שיחלוב את פרותיו: מותר לומר לגוי לחלוב בשבת... ואע"ג דשבות שיש בו מעשה הוא כ"ש האי דשבות שאין בו מעשה כגון אמירה לגוי הלכך מותר דהא אנו קיי"ל צבע"ח דאורייתא וכן כתב ה'מרדכי' (שבת, סי' תמח), והוסיף שיש לומר לנוכרי שייטול החלב לעצמו: מותר לומר לנוכרי לחלוב בשבת משום דאנו קיימא לן צער בעלי חיים דאורייתא וחלב מצער הבהמה, וכן כתב רבי מאיר דמותר לומר לנוכרי חלוב וטול החלב לעצמך, ומותר לו בכך משום סכנת בהמה וצריך לקנות החלב מן הנכרי דאז בדידיה קא טרח. וכן כתבו מג"א (או"ח, סי' שה, ס"ק יג) ו'כלכלת שבת' בדעתם, שאמנם הותרה האמירה, אך עדיף שהגוי יחלוב לתוך מאכל. באופן זה מדובר יהיה ב'שבות דשבות' שהותרה במקום מצווה.

בשו"ע (או"ח, סי' שה סע' כ) הובאו דעת המהר"ם וה'מרדכי' בתור שתי דעות:

מותר לומר לאינו יהודי לחלוב בהמתו בשבת משום צער בעלי חיים שהחלב מצערה, והחלב אסור בו ביום. וי"א שצריך לקנותו מן האיני יהודי בדבר מועט, שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל. ביאר ה'משנה ברורה' (סי' שה, ס"ק עג) שהמחלוקת היא: האם די בכך שהחליבה נעשית בשל 'צער בעלי חיים' כדי להתיר את האמירה לגוי, או שהיתר האמירה הוא רק כאשר החליבה היא עבור הגוי.

'יד מלאכי' (סי' יז) מבאר, שכאשר בשו"ע מובאת דעה אחת בסתמא, והשנייה בשם 'יש אומרים', דעתו לפסוק כסברה שכתב בסתמא. למעשה כתב ה'משנה ברורה' (סי' שה, ס"ק עג) שהעולם נוהג כסברה הראשונה, ולכן די בכך שישנו 'צער בעלי חיים' כדי להתיר אמירה לנוכרי.

אם כן מובן, שגם במקרה שבו יש צורך לומר לגוי שיאמר לגוי אחר לעשות עבור היהודי מלאכה ('אמירה דאמירה'), תותר אמירה זו, אם יש צורך משום 'צער בעלי חיים'.

2. מהר"ם מרוטנבורג, דפ' פראג סי' מט; דבריו הובאו גם ברא"ש, שבת, פ"ח סי' ג.

ג. מעמדם ההלכתי של הפועלים הזרים

כפי שידוע, ברוב המכריע של משקי החלב מועסקים עובדים זרים. הצורך בהם נובע משתי סיבות עיקריות: א. חוסר בכוח אדם זמין ומיומן ב. 'חלב מהדרי' כיום, מוגדר בתור חלב שנחלב בשבת על ידי נוכרים. שאלת השאלה: מהו מעמדם ההלכתי של העובדים הזרים?

ה'באר היטב' (סי' רמג, ס"ק א) עוסק בדיני עבודת הגוי אצל ישראל, והוא מבאר שיש שלושה חילוקים בנוגע להגדרת עבודת הגוי:

דע שכמה חלוקים יש בדין שכירות: א' בשוכר הגוי שיעשה המלאכה בשדה או במרחץ ורווחים או הפירות יחלוקו. ב' שהגוי נוטל כל הרווחים או הפירות ויתן לישראל דבר קצוב כל שנה... אבל חלוקה. ג' דהיינו שיהיה כל הרווחים לישראל רק הישראל נותן לנכרי דבר קצוב לכל שנה זה וודאי אסור מדינא אפי' בשדה כ"ש במרחץ דהוי הגוי שלוחו של ישראל וישראל נהנה ממלאכה בשבת דאף אם לא עשה הגוי מלאכה בשבת יטול שכרו הדבר קצוב שלו ובזה וליכא למימר דנכרי אדעתא דנפשיה עביד.

נראה שמתוך שלוש הגדרות אלו, ההגדרה של העובדים הזרים היא ההגדרה השלישית, שהרי אין קשר ישיר בין עבודתו של העובד לשכר המשולם לו. כמובן, עובד שלא יעבוד כראוי - יפוטר, אך שכרו אינו מושפע באופן ישיר מעבודתו. אם כן, לפי הגדרתו של ה'באר היטב', אופן כזה של העסקה אסור בשבת, מעיקר הדין. אולם כתב הב"ח (סי' שכ, ד"ה: הסוחט) בדעת ה'יש אומרים' בשו"ע שהובאה לעיל, שעל אף שמוותרת אמירה לנוכרי, יש לקנות ממנו את החלב: "ונראה דבשפחות אינם יהודים שנשכרים לשנה לכל מלאכה אין צריך לומר לו טול החלב לעצמך ולא לחזור ולקנותו ממנו דכל מלאכה שעושה אינו יהודי בבית בעל הבית בין בחול בין בשבת אדעתא דנפשיה קא עביד לקבל שכירות דאדעתא דהכי נשכר מתחלה אבל באומר לאינו יהודי מן השוק חלוב לי בהמה זו צ"ל חלוב לעצמך והכי נהוג עלמא".

יש לשאול אם כן, כיצד יש להגדיר את העסקת הנוכרי במשק? אם הגדרתה היא כמובא 'בבאר היטב', שהרי המשכורת של הנוכרי היא חודשית וקבועה, ללא קשר ל'תוצאות העסקיות' שלו, אזי כל פעולה שלו אסורה, משום שהיא נקראת על שמו של היהודי. אם נגדיר העסקה זו כדברי הב"ח, שבסופו של דבר, לאחר שהפועל למד את סדרי העבודה, סדר היום שלו קבוע ומוגדר, ואין צורך לומר לו לבוא לחלוב שוב בכל חליבה אלא זהו חלק מהשגרה היומית שלו, אזי מותרת האמירה לנוכרי.

נראה לומר, שדברי הב"ח הם במקרה שיש בו 'צער בעלי חיים', והתירו משום כך אמירה לנוכרי. אולם דברי ה'באר היטב' הם במקרה שבו אין היתר מיוחד לאמירה לנכרי ועל כן השכר אסור. אם כן, במקרה של 'צער בעלי חיים', מלבד העובדה שמוותרת האמירה לנוכרי, מותרת גם כן ההנאה ממעשיו.

ד. טלפון נייד

הקריאה לוותרניר או לטכנאי מתבצעת על ידי הטלפון. מכיוון שהשימוש בטלפון נייד הוא השימוש הרווח כיום, יש לשאול, האם השימוש בו אסור מן התורה או מדברי סופרים?

נראה שיש לדון במספר פעולות המתבצעות במכשיר:

1. פעולות חשמליות המתבצעות בתוך המכשיר (סגירת מעגלים חשמליים ופתיחתם);

2. תאורת המכשיר (הן במסך והן בלוח המקשים) וכתובת המספרים;
3. השמעת קול (צליל חיוג במכשיר יוזם השיחה, וצלצול במכשיר מקבל השיחה).

איסור השימוש בטלפון קווי נידון באנציקלופדיה התלמודית, בנספח לערך חשמל (פרק ז), ושם פירטו את הבעיות ההלכתיות בשימוש בטלפון בשבת:

א. סגירת מעגלים חשמליים בהרמת השפופרת.

ב. הדלקת נורות הלהט במרכזייה ובטלפון.

ג. איסור השמעת הקול בצליל החיוג בכלי המיוחד לכך.

חלק מבעיות אלו תקפות גם בטלפון נייד: א. ישנו שימוש בחשמל (סוללה). ב. ישנו צליל חיוג וצלצול אצל המקבל ג. ישנה תאורה (led).

לעומת זאת אין בטלפון נורות להט, וכן אין שימוש במרכזייה, לקישור בין שני טלפונים ניידים.

1. שימוש בחשמל - נחלקו האחרונים בשאלת השימוש בחשמל. למעשה נכתב בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ח, סי' כו) שבמקרה הצורך אין סוברים כחזו"א, מכיוון שיש פוסקים אחרים שלא סוברים כמותו. על כן, מכיוון שלדעת ה'בית יצחק', הרב קוק, אג"מ והגרש"ז, איסור השימוש בחשמל הוא מדרבנן, ורק לדעת החזו"א האיסור הוא מדאורייתא, ניתן לסמוך על הסוברים שמדובר באיסור דרבנן.

2. תאורה וכתובת המספרים - התאורה וכתובת המספרים על גבי המסך בטלפון נייד נעשים על ידי תאורת led. על תאורה זו כתב פרופ' לב בספרו 'מערכי לב' (עמ' קכב): דיודה³ פולטת אור שהיא חלק ממעגל חשמלי סגור, כך שאין צורך להשתמש במפסק חשמלי תפלוט אור רק כשזורם דרכה סף של זרם חשמלי...

למעשה, כתב:

נראה שבשינוי עוצמת הזרם אין משום איסור מוליד לפי שיטת הבית יצחק. נראה לכן, שאין כאן איסור מוליד, שהרי לא הוליד שום חידוש ממשי בחומר של led, אלא רק השתמש בתופעה של חומר שפולט אור. וכן, מכיוון שאין שינוי בחומר, אין בהדלקת התאורה על ידי נורות אלו משום 'מכה בפטיש'. באופן דומה כתב הרב ישראל רוזן (תחומין, כרך יז, 'בישול בשבת ללא אש').

על כן, מכיוון שהכתיבה והתאורה שבטלפון נייד נעשים על ידי נורות led, יש בכתובת המספרים ובהדלקת התאורה משום איסור דרבנן.

עניין נוסף הוא 'כתיבה שאינה מתקיימת', שהרי לאחר שחיוג המספר והתבצעה השיחה, הרישום נעלם מהמסך. אמנם הוא נשמר בזיכרון השיחות היוצאות והנכנסות, אולם פשוט הוא שאין זו 'כתיבה', אלא הכנסה של מידע לזיכרון, שלאחר זמן מסוים אף נמחק משם. מתבאר בגמרא (שבת קד ע"ב), שהכותב בכתב שאינו מתקיים בשבת - פטור. מובן שאין בכך איסור תורה, אך יש בכך משום איסור דרבנן, על פי הכלל (שבת, ג' ע"א): 'כל פטורי דשבת פטור אבל אסור'. וכן נפסק בשו"ע (או"ח, סי' שמ סע' ד)⁴. ב'מנחת יצחק' (ח"ז, סי' יג) צוין שרק כתיבה שמתקיימת יותר

3. 'דיודה' - רכיב אלקטרוני שמשמש למעבר זרם חשמלי.

4. עין עוד: מג"א, סי' שמ סע' ד; ביאור הגר"א, או"ח, סי' שמ סע' ד; יש לזהר; מ"ב, שם, ס"ק יח; שבשו"ע שם, מדובר במקרה שבו 'פטור אבל אסור'.

מיום אחד, היא כתיבה אסורה.

3. השמעת קול - לגבי השמעת קול נחלקו עולה ורבה, האם האיסור הוא בכל האופנים של השמעת קול, או שמא יש איסור רק בכלי המיוחד לכך⁵: למעשה נפסק בשו"ע (או"ח, סי' שלח, סע' א) כדעת רבה⁶, שאיסור השמעת קול הוא רק בכלי שיר, גם אם אינו מתכוון להשמיע שיר. על פי עיקרון זה כתבו האחרונים שיש בשימוש בטלפון משום איסור השמעת קול, כך סוברים: 'בית יצחק' (יו"ד ח"א, בהשמטות סי' לא), 'משפטי עוזיאל' (או"ח, כרך ג סי' נא), 'אג"מ' (או"ח, ח"ג סי' נה).

המסקנה מכל הנ"ל היא, שהשימוש בטלפון נייד אסור בשבת מדרבנן. התייעצתי בשאלה זו עם הרב ישראל רוזן, ולדעתו השימוש בטלפון נייד, לדעות רבות ניתן להחשיבו כאיסור דרבנן בלבד, בוודאי אם העניין נוגע לשעת דחק כהפסד מרובה, או במקום חולי וכדומה.

ה. מסקנה

מכיוון שבשבת, במקרה של 'צער בעלי חיים' הותרה האמירה לגוי, ומכיוון שהשימוש בטלפון נייד אסור מדרבנן, מותר לומר לגוי שיתקשר לוטרניר או לטכנאי גוי, על מנת שיבואו לטפל במשק בשבת, במקרה של 'צער בעלי חיים'.

התייעצתי בשאלה זו עם הגאון הרב יעקב אריאל, רבה של רמת גן, והסכים שאמנם מותר לומר לגוי להתקשר לגוי אחר במקרה של 'צער בעלי חיים', אלא שיש לדאוג לכך שבעלי המקצוע הללו ייכנסו בדרך צדדית.

5. יש לציין שישנה סוגיה נוספת בנוגע להשמעת קול בשבת, בשבת יח ע"ב; אך היא עוסקת באופן עקרוני בהשמעת קול, ואילו הדיון כאן הוא בנוגע להשמעת הקול בכלי שיר, דבר שמתאים יותר לטלפון נייד.

6. רוב הראשונים פסקו כרבה בניגוד לדעת ר"ח בסוגיה: הרי"ף על אתר; מהר"ם מרוטנבורג, סי' קלט (ד' לבוב); 'מאירי'; בשם גדולי הפוסקים והמחברים; רא"ש, עירובין, פ"י סי' כ; 'הגהות אשרי' בשם הרמב"ם והסמ"ג; ריא"ז' ס"ק ב' בשלטי הגבורים'.